

*Apžvalgos. Recenzijos. Pastabos.*  
*Opinions. Reviews. Observations*  
*Überblicke. Rezensionen. Anmerkungen*

Poljakov Oleg, *Das Problem der balto-slavischen Sprachgemeinschaft* [Heidelberger Publikationen zur Slavistik, A. Linguistische Reihe, Band 8. Hrsg.: Baldur P a n z e r], Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1995, XXX 336 p.

Recenzuojamoji Vilniaus universiteto Slavų filologijos katedros docento Olego Poliakovo knyga yra bene stambiausias tyrinėjimas po Janio Endzelyno „Slavobaltiškųjų etiudų“<sup>1</sup>, skirtas vienai iš, galima sakyti, amžinųjų istorinės kalbotyros problemų – seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių problemai. Knyga susideda iš „Pratarmės“ (p. XIII–XIX), trijų dalių (p. 1–302), „Bendrųjų išvadų“ (p. 303–305) ir literatūros sąrašo (p. 307–334). „Pratarmėje“ apibūdina teoriniais principais remdamasis pagrindinius metodus, taikytus sprendžiant seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių problemą, nusako savo tyrimo metodą kaip "Systemanalyse, systematische Behandlung", pabrėždamas, kad šią problemą galima esą išspręsti ne išskaičiuojant atskirus bendrus tų kalbų reiškinius, bet analizuojant visų kalbos lygmenų izoglosas ir tokiu būdu išvengiant priešingų ir viena kitai prieštaraujančių hipotezių savivalės (p. XVII), ir apibrėžia gana kuklų tikslą, kuris esąs „aber nicht, endgültige Lösungen vieler Probleme vorzuschlagen, sondern eine neue Diskussion über das Problem der balto-slav. Sprachgemeinschaft und der Sprachverwandschaft überhaupt anzuregen, die der modernen Entwicklung der Sprachwissenschaft entsprach“ (p. XIX). Kaip vėliau skaitant knygą paaiškėja, O. Poliakovas šiuo savo tyrinėjimu siekė kur kas didesnių tikslų. Pirmojoje dalyje „Įvadas. Baltų–slavų kalbinės bendrystės problemos istorija ir metodologijos klausimai“ (p. 1–58) detalai apibūdina seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių tyrimo metodus, išskirdamas Brugmanno metodą ir Meilieto metodą bei paliesdamas apskritai baltų ir slavų kalbų kilmės klausimą, taip pat referuodamas naujausią lingvistinę literatūrą apžvelgia seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių tyrimo padėtį atskirais kalbos lygmenimis – leksiniu (sekdamas W. Mańczaku, žodyną laiko svarbiu veiksmu nustatant kalbų giminytės laipsnį; sumini bendras šių kalbų žodžių darybos priesagas), fonetiniu-fonologiniu (apžvelgia tik prozodijos ir kirčiavimo dalykus), morfologiniu (liečia tik veiksmožodžio sistemą), sintaksiniu ir netgi „ekstralingvistiniu“ lygmeniu (apžvelgęs daugiausia iš metodologinės pusės indoeuropiečių protė-

<sup>1</sup> Э н д з е л и н И. М. *Славяно-балтийские этюды*, Харьков, 1911.

vynės tyrinėjimus, padaro išvadą, kad kitų mokslų, pvz., archeologijos, duomenys negali baltų - slavų kalbinės bendrystės nei patvirtinti, nei paneigti). Krinta į akis, kad, apžvelgdamas baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemas padėtį kalbos lygmenimis, mini, komentuoja ir kritikuoja tik tuos argumentus, kurie nukreipti prieš baltų - slavų bendrystę, o tos bendrystės šalininkų argumentacijos nelinečia, pasitenkindamas bendra pastaba, kad jų argumentai taip pat ginčytini (p. 58).

Iš metodologinės pusės vertas dėmesio O. Poliakovo pastebėjimas, kad baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemą galima išspręsti suminint, išskaičiuojant ne atskirus tų kalbų reiškinius ar jų grupes, bet analizuojant visų kalbos lygmenų izoglosas, – o svarbiausia – kad tų bendrų reiškinių ir elementų negalima projektuoti į tą pačią chronologinę plotmę (p.8).

Antroje dalyje „Fonetinės-fonologinės baltų-slavų kalbinės bendrystės problemos“ (p. 59–192) nagrinėjami gana įvairūs ir įvairiu laiku atsiradę baltų ir slavų kalbų fonetinių-fonologinių sistemų reiškiniai, kaip antai: ide. skiemeninių sonantų \**l*, \**m*, \**n*, \**r* likimas, ide. veliarinių ir labioveliarinių gomurinių priebalsių sutapimas, baltų ir slavų kalbų šaknies balsių pailginimas (vadinamasis Winterio dėsnis), ide. aspiruotųjų ir neaspiruotųjų sprogstamųjų priebalsių sutapimas, ide. palatalinių gomurinių priebalsių palatalizacija, priebalsių grupių pakitimai, ide. \**s* pakitimas po *i*, *u*, *r*, *k*, ide. nosinių priebalsių refleksai žodžio gale ir žodžio baigmens dėsniai slavų kalbose. Nemaža vietos čia skiriama taip pat baltų ir slavų akcentologijos dalykams. Išsamiai apžvelgęs latvių ir prūsų kalbų ir lietuvių kalbos žemaičių tarmių intonacines sistemas, prieina prie įdomios išvados, kad pirmąsį baltoslavų intonacijų pobūdį (akūtas – krinantčioji, cirkumfleksas – kylančioji priegaidė) yra išlaikiusi lietuvių bendrinė kalba ir aukštaičių tarmės.

Kontroversiškiausi šio skyriaus dalykai, aišku, yra Winterio dėsnis ir de Saussure'o – Fortunatovo dėsnių veikimas slavų kalbose.

Trečioji dalis „Baltų ir slavų kalbų deklinacija ir jų santykiai“ (p. 193–302) skirta baltų ir slavų kalbų linksniavimo sistemoms, kurios, O. Poliakovo nuomone, sprendžiant baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimą, esančios svarbesnės kaip asmenavimo sistemos, nes deklinacija esanti „statinė“, mažiau kintanti ir pakitusi. Analizės pagrindu priima aštuonių linksnių sistemą (įskaitant ir šauksmininką), kuri buvusi būdinga ide. prokalbės vėlesniajam raidos etapui.

Išvada, kurią dėl baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių padaro O. Poliakovas iš tų kalbų deklinacijos santykių analizės, netikėta – jau po ide. prokalbės suirimo būta bendro baltų ir slavų kalbų deklinacijos šaltinio, kurį galima esą vadinti „prokalbe“ („Ursprache“) arba „kalbine bendryste“ („Sprachgemeinschaft“) (p. 302). Bet kai O. Poliakovas priduria, kad to bendro šaltinio būta tokio pat pobūdžio kaip indoiranėnų, viskas tampa aišku: po ide. prokalbės dezintegracijos egzistavo bendra baltų-slavų kalba, iš kurios vėliau išsirutuliojo

baltų ir slavų kalbos. Juk indoiranėnų prokalbės buvimas yra indoeuropeistikoje pripažintas faktas.

Nėra abejonės, kad O. Poliakovo studijos pasirodymas yra naujas svarbus etapas baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių tyrimo srityje, jau nekalbant apie tai, kad užsienyje išleista ir vokiškai parašyta knyga yra paties O. Poliakovo – kaip mokslininko –reikšmingas biografijos faktas. Ryšium su tuo būtina pabrėžti, kad parašęs ir išleidęs šią knygą vokiečių kalba – klasikine indoeuropeistikos kalba, – O. Poliakovas patarnavo ir lietuvių kalbotyrai. Su O. Poliakovo knyga į Vakarų mokslininkų akiratį pateko lietuvių kalbininkų darbai, interpretacijos, hipotezės, idėjos. Lietuvių ir latvių kalbininkams labai naudinga, netgi būtina įdėmiai išstudijuoti O. Poliakovo knygą. Iš sykio matai, kad ji rašyta ne tik Lietuvoje, bet ir Vakarų mokslo bei kultūros centruose. Referuojama ir cituojama naujausia indoeuropeistinė literatūra, remiamasi naujausių tyrimų rezultatais, hipotezėmis, išvadomis. Kiekvienu nagrinėjamu klausimu detalai referuojama literatūra, išdėstomi aiškinimai ir hipotezės, nieko nenuitylima. Bet O. Poliakovas turi ir savo požiūrį – jį grindžia, argumentuoja, polemizuoja su kitais kitų tyrinėtojų požiūriais. Vadinasi, O. Poliakovo knyga yra mokslinis tyrinėjimas. Kaip teigiamą O. Poliakovo mokslinio metodo bruožą reikia iškelti tai, kad baltų ir slavų kalbų faktus ir reiškinius nagrinėja plačiame ide. kalbų duomenų kontekste – baltų ir slavų kalbų faktai ir reiškiniai pasirodo naujoje šviesoje arba kaip archaizmai, arba kaip inovacijos. Galimybė priėti prie naujausių indoeuropiečių kalbų tyrimų ir jų rezultatų, taip pat knygos autoriaus sisteminis požiūris leido daugelį baltų istorinės lyginamosios kalbotyros teiginių iš esmės peržiūrėti, pavyzdžiui, neutrum vardažodžių istoriją baltų kalbose (p. 197–209).

Kaip jau užsiminta, O. Poliakovo knygoje yra ir kontroversinių dalykų, dėl kurių iš tikrųjų verta pasiginčyti, bet, žinoma, ne tokiu tonu ir stiliumi kaip W. Hockas.<sup>2</sup>

O. Poliakovas skiria du pagrindinius metodus tiriant seniausius baltų ir slavų kalbų santykius bei jų pobūdį – Brugmanno metodą ir Meilleto metodą (p. XIV). O. Poliakovo manymu, jų esmė esanti tokia: bendrųjų ekskliuzyvinių baltų ir slavų kalbų reiškinių bei faktų išskaičiavimu (vadinamieji „aštuoni Brugmanno punktai“) teigiama buvus „eine balto-slavische Sprachgemeinschaft“ (po ide. prokalbės suirimo); tapačių ar panašių atitikmenų, paralelių iš kitų ide. kalbų istorijos nurodymu pripažįstama tarp baltų ir slavų kalbų buvus paralelinę, nepriklausomą raidą (Meilleto metodas). Šie du metodai, du požiūriai ir buvę ta priežastis, kad kilo žinomiausia kalbotyros diskusija, kurioje dalyvavo daugelis mokslininkų. Vieni tyrinėtojai, toliau teigia O. Poliakovas, pripažįsta buvus „balto-slavische Sprachgemeinschaft“, kiti ją neigia „ausgehend paradoxerweise von den methodologischen Vorstellungen K. Brugmanns (pro) oder A. Meillets (con-

---

<sup>2</sup> Žr. *Linguistica Baltica* 5–6, 1996–97, 227–233.

tra)“ (p. XIV). Iš čia atsiranda dvi kategorijos tyrinėtojų – „Anhänger dieser Theorie und Gegner dieser Theorie (d. h. der balto-slavischen Sprachgemeinschaft)“. Toks principinių požiūrių į seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių problemą skirstymas yra schematizuotas, per stambus ir todėl neatitinka tikrovės. Prisiminę, kad O. Poliakovas Meilieto metodą laiko „im großen und ganzen ein großer methodologischer Fehler“ (p. 14), žinome, kieno pusėje yra O. Poliakovo simpatijos – jis yra karštas baltų ir slavų kalbų vienybės šalininkas. Išankstinis apriorinis nusistatymas šios vienybės buvimu sumenkino geros ir įdomios knygos įtaigumą bei įrodomąją galią.

Tikrovė yra ta, kad nėra nei baltų-slavų kalbinės bendrystės priešininkų, nei šalininkų, bet yra *i n t e r p r e t a c i j o s* problema, kuri ir sudaro baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių tyrimo esmę. Baltų ir slavų kalbos turi pluoštą izoglosų, kurios šias kalbas jungia tarpusavy ir skiria nuo kitų ide. kalbų. Kaip šios izoglosos atsirado? Ar būtina pripažinti egzistavus atskirą baltų-slavų kalbą po ide. prokalbės suirimo, taigi pasiremti prokalbės sąvoka, kuri iš tikrųjų siekia A. Schleicherio „Stammbaumtheorie“ XIX a. viduryje? O galbūt yra galima šio pluošto atsiradimą paaiškinti kaip nors kitaip – paraleline baltų ir slavų kalbų raida, kaip spėjo A. Meilletas, arba konvergentine tų kalbų raida, antriniu suartėjimu, kaip manė J. Endzelynas ir daugelis kitų tyrinėtojų? Didysis prancūzų komparatyvistas A. Meilletas pamėgino surasti kitą problemos sprendimą – baltų ir slavų kalbų raidoje ižiūrėjo paralelizmo momentą, – metodologiškai tai ir buvo svarbiausias dalykas sprendžiant seniausiųjų baltų ir slavų kalbų santykių problemą. Baltų ir slavų kalbų struktūrų panašumą, A. Meilieto nuomone, lėmė šie veiksniai: 1) baltų ir slavų kalbos kilo iš ide. kalbinės bendrystės (l'unité indo-européenne) identiškų dialektų (de parlers indo-européens sensiblement identiques), kurių neskyrė nė viena svarbesnė izoglosa; 2) baltų ir slavų kalbos savo raidoje nepergyveno radikalių sistemos lūžių ((aucune fracture brusque du système), vadinasi, jos yra konservatyvios ir archaiškos ir todėl išlaikė daug senovinių ypatybių; 3) baltai ir slavai visą laiką gyveno gretimuose geografiniuose rajonuose panašiomis civilizacijos sąlygomis, ir tai atsispindėjo jų kalbose. Be to, baltų ir slavų kalbų panašumą padidino skoliniai – ypač baltų kalbų iš slavų<sup>3</sup>.

Konvergentinės raidos tarp baltų ir slavų kalbų galimybės neatmetė nė N. Trubeckojus, pažymėdamas, kad nuosekli divergentinė raida būtų tikriausiai privedusi prie pereiginių, tarpinių kalbų resp. dialektų atsiradimo<sup>4</sup>.

Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo sudaryti pagrindinių Europos nacionalinių kalbų – italų, prancūzų, vokiečių ir kt. – atlasai. Kalbos istorijos reiškinių ir kalbų kontaktų tyrimui ypač svarbūs pasirodė esą tie atlasai, kurie apėmė kelias kalbas, kaip, pavyzdžiui, aštuonių tomų K. Jabergo ir J. Judo „Italijos ir

<sup>3</sup> Meillet A. *Les dialectes indo-européens, Nouveau tirage*, Paris, 1922, 40–41.

<sup>4</sup> Трубецкой Н. С. *Избранные труды по филологии*, Москва, 1987, 48.

Pietų Šveicarijos kalbų atlasas“ ((I tomas, 1928). Kartografinių kalbinių duomenų pavaizdavimu – pirmiausia klasikiniu izoglosų bei jų pluoštų pavidalu – buvo padėti arealinio geografinio indoeuropiečių kalbų tyrimo pagrindai. Šie atlasai iškėlė įdomių faktų, rodančių, kad kalbiniai reiškiniai peržengia dialektų ir kalbų arealų ribas, įsiterpia į kitos kalbos plotą. Indoeuropiečių kalbotyroje atrastą komparatyvinį metodą ėmus taikyti ir genetiškai negiminingoms kalboms, paaiškėjo, kad bendrų, tipologinių fonetinės ir gramatinės sistemų ypatybių gali turėti ir skirtingų struktūrinių tipų kalbos<sup>5</sup>. Visa tai tyrinėtojams kėlė mintį, kad dėl kitų kalbų poveikio ir didelės svetimų elementų akumuliacijos kalbos gali iš esmės pasikeisti – iš vieno struktūrinio genetinio tipo pereiti į kitą, pavyzdžiui, iš flektyvinio į agliutinatyvinį<sup>6</sup>. Todėl Prahos funkcinės lingvistikos atstovai skyrė genealoginę kalbų giminystę (parenté, Verwandtschaft) ir antrinę tipologinę kalbų giminystę (affinité, Affinität). Genealoginės giminystės sąvoka, išreiškianti ryšį tarp kalbų, išaugusių iš vieno kelmo, vadinamo čia prokalbe (Ursprache), čia kalba-baze, buvo būdinga visos XIX a. istorinės lyginamosios kalbotyros mąstymo aparatui. Antrinė tipologinė kalbų giminystė atsiranda tarp genetiškai nesusijusių kalbų ir apima bendrus jų bruožus, atsiradusius dėl konvergentinės raidos ir interferencijos (Prahos lingvistų terminas). Balkanų kalbų struktūrų panašumas leido tyrinėtojams imti kalbėti apie kalbines sąjungas (alliance linguistique, Sprachbund): kaimyninės, kad ir negiminingos kalbos, ilgą laiką palaikiusios patovaus intensyvaus bendravimo ryšius, viena kitą „užkrečia“ ir įgyja panašių tarimo įgūdžių, bendrų garsų bei fonotaktikos elementų, taip pat panašių gramatinės struktūros ypatybių<sup>7</sup>.

Matyt, dėl šių arealinių konvergentinių veiksnių yra atsiradęs ir baltų bei Baltijos finų kalbų panašumas. Baltijos finų kalbos ne tik turi iš baltų kalbų pasiskolinusios gausų žodžių būrį, bet su baltų kalbomis yra suartėjusios ir fonetine sistema<sup>8</sup>, turi jos stebinančių panašumų ir gramatinėse struktūrose, palyginkime, pavyzdžiui, lietuvių *miegoti* ir estų *magama* „miegoti“ esamojo laiko paradigmas:

| lietuvių              | estų                 |               |
|-----------------------|----------------------|---------------|
| <i>aš miegu</i>       | <i>mina magan</i>    | „aš miegu“    |
| <i>tu miegi</i>       | <i>sina magad</i>    | „tu miegi“    |
| <i>jis, ji miega</i>  | <i>tema magab</i>    | „jis miega“   |
| <i>mes miegame</i>    | <i>meie magame</i>   | „mes miegame“ |
| <i>jūs miegate</i>    | <i>teie magate</i>   | „jūs miegate“ |
| <i>jie, jos miega</i> | <i>nemad magavad</i> | „jie miega“   |

<sup>5</sup> Я к о б с о н Р. К характеристике евразийского языкового союза, Париж, 1931.

<sup>6</sup> Т р у б е ц к о й Н. С. Op. cit., 29–30, 53–58.

<sup>7</sup> J a k o b s o n R. Selected Writings. – I. *Phonological Studies*, The Hague – Paris, 1962, 137–201.

<sup>8</sup> A n t t i l a R. *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*, New York–London, 1972, 174.

Kaip matyti, prieš mus ne pavieniai, atskiri ir todėl, visai galimas daiktas, atsitiktinai panašūs faktai, bet morfologinės sistemos fragmentas, kurio struktūrinis ir funkcinis panašumas apima netgi materialinį elementų tapatumą (daugiskaitos galūnės *-me*, *-te* ir pačių veiksmažodžių šaknys *mieg-*, *mag-*). Estų kalbos paradigmoje trečiuoju asmeniu eina grynas kamienas – kaip ir baltų kalbose, – nes *-b-/-va-* yra esamojo laiko rodikliai ir *-d-* yra daugiskaitos formantas. Struktūrinis paradigmų panašumas dar padidėja žinant, kad vienaskaitos I asmens galūnės istoriškai būta *\*-m* ir priebalsis *m* žodžio gale dėsningai virto *n* – kaip ir baltų kalbose. Materialiai identišką elementą baltų kalbose randame atematinių veiksmažodžių fleksijoje, plg. *ei-m-i* „einu“. Skirtumas tarp paradigmų tik tas, kad elementas *-t-/-d-* estų kalboje funkcionuoja vienaskaitos antrajame asmenyje, o lietuvių kalba jį turi trečiajame, plg. *es-t-i*. Kitos ide. kalbos, pvz., hetitų, jį turi tiek trečiajame, tiek ir antrajame asmenyje, plg. het. *e-eš-ta* „tu buvai; jis buvo“.

Jeigu konvergentinė raida sugebėjo sukelti tokių stebinančių sutapimų iš esmės skirtingų genetinių struktūrinių tipų kalbose, tad ką tada kalbėti apie baltų ir slavų kalbas, kurios išriedėjo iš vienos kalbos, kad ir dialektais susiskaidžiusios ide. prokalbės ir kurios tūkstantmečius gyvavo kaimynystėje panašiomis geografijos bei civilizacijos sąlygomis ir kurių vartotojai palaikė glaudžius ir intensyvius kontaktus.

O. Poliakovas didelę reikšmę teikia bendrajai baltų ir slavų kalbų leksikai, prozodijos bei abliauto reiškiniams, – visa tai rodą bendrųjų baltų ir slavų kalbų faktų genetinę, bet ne paralelinę, nepriklausomą kilmę. Visai galimas daiktas, kad kai kurios morfologinės inovacijos, pvz., *o* kamieno gen. sing. galūnė *\*-ā* (*vilko*, lat. *vilka*), *-a* (s. sl. *vlaka*), *a* kamieno instr. sing. galūnė *\*-ān* (liet. *ranka*, s. sl. *rpka*), atsirado tuo metu, kai formavosi bendroji baltų ir slavų kalbų leksika (pvz., kūno dalių pavadinimai: *galva*, s. sl. *glava*, *ranka*, s. sl. *rpka*, *delnas*, serb.-kr. *dlan*, *ragas*, s. sl. *rogъ*, *pentis*, s. sl. *pęta*). Bet ar tai reiškia, kad būta vienos kalbos? *o* kamieno gen. sing. galūnė yra tikrai stebinanti baltų ir slavų kalbų izoglosa, skirianti šias kalbas nuo kitų ide. kalbų, nes ji yra paradigmos naujadaras, kurį sudaro senosios genityvo formos pakeitimas abliatyvo forma (p. 216). Bet prūsų kalba turi išlaikiusi senąją fleksiją (*deiwas* „dievo“ su *-as* iš ide. *\*-oso*). Logiška išvada būtų ta, kad genityvo keitimo abliatyvu metu, visai galimas daiktas, taip pat bendrosios baltų ir slavų kalbų leksikos radimosi metu, baltų kalbos ir slavų kalbos buvo du savarankiški dialektiniai kontinuumai. Priešingu atveju genityvas būtų buvęs pakeistas abliatyvu ir prūsų kalboje. Tą patį, matyt, rodo ir kai kurie fonetiniai reiškiniai, pvz., ide. *\*s* likimas po *i*, *u*, *r*, *k*: jeigu po ide. prokalbės suirimo būtų egzistavusi baltų-slavų kalba, tokie žodžiai su išlaikytu sveiku *s* kaip *teisūs*, *viesulas*, *blusà*, *mūsas*, *mūsė*, *ausis*, *daūsos*, *klausyti*, *saūsas*, *tausytis* (plg. s. sl. *tichъ*, s. rus. *vichъrъ*, *blъcha*, *mъchъ*, *mъšica*, s. sl. *ucho*, *duchъ*, *slušati*, *suchъ*, *po-tuchnōti*) vargu ar būtų išlikę.

Naujausių tyrimų duomenimis – juos išsamiai referuoja O. Poliakovas (p. 202–205), – prūsų kalbos neutrum vardažodžiai su nom. -acc. sing. galūne

-an < ide. \*-om (pvz., *assarān*, *creslan* : liet. *ežeras*, *krėslos*) yra superarchaizmas. Vadinasi, predikatinės funkcijos bevardės giminės formų lietuvių kalboje atsiradimas (pvz., *Kaip man gera!*) ir neutrum daiktavardžių su -o (*ozero*, *krėslo*) pasirodymas slavų kalbose vietoj archainių neutrum formų su \*-om yra rytinių baltų kalbų ir slavų kalbų inovacija. O. Poliakovo aiškinimas, kad senoji neutrum forma \**geran* (plg. pr. *labban*) buvusi pakeista į *gera* dėl analogijos su *u* kamieno būdvardžiais, kur neutrum niekada neturėjo -n < \*-m (plg. *gražu* ir het. *idalu* „bloga“), yra visai galimas. Išlyginimo pagal analogiją rezultatas, galimas daiktas, yra ir slavų kalbų neutrum su -o. Nom. acc. sing. \*-om fonetiškai dėsningai pakitus į \*-v, atsirado rimtas pavojus išnykti neutrum kategorijai. Kad to neįvyktų, iš pronominalinės deklinacijos (plg. *to* „šis“) arba galbūt ir iš *s* kamieno (plg. *slovo* < \**slovo*s) ir galėjo būti į neutrum vardažodžius įvesta galūnė -o. Tokiam klasikinės indoeuropeistikos šio reiškinių traktavimui (A. Leskienas, K. Brugmannas, F. Fortunatovas) pritaria ir O. Poliakovas. Vadinasi, protoide. neutrum kategorija su \*-om buvo eliminuota nepriklausomai baltų kalbose ir slavų kalbose, bet šio reiškinių nebūta vėlyvo – baltiškos kilmės skoliniai Baltijos finų kalbose -an jau neturi (plg. suomių *silta* „tiltas“, *heinä* „šienas“).

Paralelinės ir nepriklausomos raidos atvejų vardažodžių deklinacijos sistemoje galima rasti ir daugiau. *i* kamieno nom. plur. galūnė \*-iēs > liet. -ys (plg. *ugn-ys*) ir sl. -*bje* < \*-iēs (plg. s. sl. *gostje*) yra pakeitusi šio linksnio ide. fleksiją \*-eies (plg. s. ind. *agnayas* „ugnys“) nepriklausomai katroje kalbų grupėje, – tai matyti iš to, kad senąją ide. fleksiją yra išlaikiusi liet. dial. (aukštaičių) forma *ugnies* su -ies < \*-eis < \*-eies. Tokią raidą pripažįsta ir O. Poliakovas (p. 274).

Nėra pakankamai aišku, ar *i* kamieno acc. plur. galūnė -is (liet. *akis*, lat. *acis*) ir sl. -i (s. sl. *ogni*) yra „eine gemeinsame ostbaltisch-slavisches Neuerung“ (p. 276), nes \*-ins > -i yra vienintelis tokio fonetinio pakitimo atvejis ir todėl perdėm probleminis. Veikia jau čia lauktume tokio pat rezultato kaip ir *jo* kamieno acc. plur. formoje, kur \*-iins davė nosinio balsio refleksą, plg. įvardžius s. sl. *ję* „juos“, *jęže* „kuriuos“, taip pat *i* kamieno gen. plur. s. sl. *gostjъ* su -*bjъ* iš \*-iōm. Baltų ir slavų kalbų šio linksnio fleksija veikiausiai taip pat yra paralelinės, nepriklausomos raidos padarinys. Iš vokalizmo sistemos aiškus paralelinės raidos atvejis yra diftongo \**eu* pakitimas į liet. *iau* ir sl. *ju*, nes baltų kalbų ir Baltijos finų kalbų kontaktų metu baltų kalbos *eu* dar tabetūrėjo sveiką, plg. suomių *leuka* „Unterkiefer, Kinn“ < baltų, plg. liet. *liaukà* „Drüse“ (dėl reikšmių ryšio plg. liet. *geležuonys* „Drüse“: lat. *dzēls* „Kinnlade, kiefer“; lat. *žuokli* „Kinlanden; Mandeln“). Taip pat ne visai suprantama, kodėl *i* kamieno gen. sing. forma su galūne \*-eis (*ugnies*, s. sl. *ogni*) sudaro baltų ir slavų kalbų inovaciją (p. 270). Juk tokią galūnę turi germanų kalbos (gen. sing. s. vok. aukšt. *ensti*, s. saksų *ensti*, s. anglų *ēste* „palankumas, malonė“ su germ. \*-eiz < ide. \*-eis), oskų kalba (*aeteis*) ir tikriausiai s. indų (*gātes* „ėjimas“)<sup>9</sup>.

<sup>9</sup> Bammesberger A. *Die Morphologie des urgermanischen Nomens*, Heidelberg, 1990, 124–125.

Greta dat. plur. formų su germ. \*-miz, kurios tikriausiai yra instr. plur. kilmės (plg. seniausių germanų šaltinių *Saitchamimis*), dabar linkstama pripažinti buvus ir dat. plur. formų su galūne \*-maz <ide. \*-mos, pvz., dat. plur. got. *dagam* „dienoms“ kildinamas iš \**dagamaz* su trečiojo skiemens sinkope ir paskesne asimiliacija \**dagamz* >*dagam(m)*<sup>10</sup>. Slavų kalbų dat. plur. galūnė -mъ gali tęsti tiek \*-mus, tiek \*-mos, o baltų kalbose yra atvejų, kai balsis *a* išvirsta balsiu *u*, ypač šalia lūpinių priebalsių (plg. liet. *mazgas* : *muzgas*, *paskui* : *puskui*, *kaponė* : *kuponė*, *sambarė* : *samburė*, lat. *jūrmala* : *jūrmule*). Tad dat. plur. \*-mos ir instr. plur. \*-mis resp. \*-mīs fleksija yra iš ide. prokalbės paveldėta dialektinė ypatybė, sudariusi opoziciją su kitų ide. kalbų (arijų, graikų, italikų, keltų) fleksija \*-bhi(i)os.

Iš žemiau duodamų dviejų pavyzdžių matyti tas O. Poliakovo metodas, kuriuo jis nori įrodyti buvus baltų-slavų kalbą po ide. kalbinės bendrystės suirimo. o kamieno vardažodžių nom. plur. \*-oi (*vilkai*, s.sl. *vlbci*) esanti „eine gemeinsame genetische Isoglosse im Baltischen und Slavischen“ (p. 236), bet ta pati galūnė graikų kalboje (λύκοι) jau esanti paralelinės nepriklausomos graikų kalbos raidos rezultatas. Aiškindamas o kamieno dat. sing. fleksijos (*vilkui*, s. sl. *vlbku*) kilmę, O. Poliakovas remiasi V. Mažiulio teorija, kad baltai ir slavai čia turėję bendrą galūnę \*-ō, kuri vėliau slavų kalbose buvusi pakeista iš *u* kamieno atėjusia -u <\*-ou<sup>11</sup>, bet atmėta V. Mažiulio teiginį, kad šita galūnė buvo bendraindoeuropietiška, nes ją su pridėtu \*-i turėjo hetitai, arijai, graikai ir kt. Mat tai menkina baltų-slavų vienybės išpūdį (p. 223–224).

Netikslus teiginys, kad ilgojo dvibalsio \*ōi refleksas *ui* „im Inlaut nie vorkommt“ (p. 217), todėl atmėta \*ōi > \*uoi > *ui* raida, nes, girdi, jos negalima paremti faktais (p. 219). Tačiau yra žodžių, kurių *ui* gali būti kilęs iš dvibalsio \*ōi<sup>12</sup>. Šakninio \*-ōi galimybę rodo ir liet. *kuomija* „būstinė, vieta (apie vilką)“, kuris yra tos pačios šaknies kaip *kaimas*. Tik čia \*ōi refleksas buvo kitoks – pozicijoje prieš *m* išnyko *i*<sup>13</sup>. Šitai turint galvoje ir žinant, kad o kamieno dat. sing. \*-ōi (iš \*-o + -ei) ide. kalbose yra gerai paliudytas, nėra visiškai negalimas tradicinis aiškinimas, kad \*-ōi pakito 1) į \*-ō (dėl sandhi nukritus -i) > liet. -uo ir 2) per tarpinę stadiją \*-uoi > liet. -ui > -u (su vėliau nukritusiu -i). Netikslus teiginys yra ir tas, kad baltų ir slavų kalbos neišlaikė šakniažodžių su diftongine šaknimi ir kad tai esanti dar viena tų kalbų bendrybė ((p. 290)<sup>14</sup>. Kad *u* kamieno dat. sing. galūnė -ui (*sūnu*) <\*-uoi <\*-ōi būtų kilusi iš \*-ou-ei (p. 282), yra negalima fonetiškai. Bet dėmesio verta O. Poliakovo mintis, kad *u* kamieno dat. sing. galūnė

<sup>10</sup> Bammesberger A. Op. cit., 45–46.

<sup>11</sup> Mažiulis V. *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai*, Vilnius, 117 ir tolesni.

<sup>12</sup> Kazlauskas J. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius, 1968, 120 (su literatūra).

<sup>13</sup> Karaliūnas S. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės* ir jų kilmė, Vilnius, 1987, 183.

<sup>14</sup> Karaliūnas S. Op. cit., 188.

-uo (žemaičių ir Gervėčių *sūnuo*) gali būti atėjusi iš loc. sing. \*-ōu (plg. žem. *turguo* < \*-uo-ēn ir < \*-ōu ir s. indų *sūnaú* < \*-ōu).

Baltų ir slavų kalbų priebalsinių kamienų istorija ir jų fleksijos raida tikrai nėra ypatingas baltų-slavų kalbinės veiklos įrodymas (p. 299), nes šių kalbų priebalsinio linksniavimo tipas yra aiškiai išlaikyta indoeuropietiškoji senovė, kuri rodo, kad baltų ir slavų kalbos yra kilusios iš ide. prokalbės. Kai kurie bendri baltų ir slavų kalbų šio linksniavimo paradigmų pakitimai (pvz., normaliojo balsių kaitos laipsnių kamiengaliai -en-, -er-) yra sąlygoti bendrosios kalbų raidos tendencijos – paradigmų supaprastinimo ir išlyginimo tendencijos ir todėl yra vėlyvi ir nepriklausomai atsiradę kiekvienoje kalbų grupėje. Ir apskritai baltų ir slavų kalbų deklinacijos sistemos istorija nepatvirtina išvados, kad po ide. kalbinės bendrystės suirimo buvo bendras baltų ir slavų kalbų deklinacijos šaltinis tokio pobūdžio kaip indoiranėnų (p. 302). Tai, kas vardažodžių deklinacijoje yra bendra baltų ir slavų kalboms, yra, pirma, daugeliu atveju išlaikyta ide. archainė būseną, antra, atspindėtos dialektinės ypatybės ide. prokalbės šiaurės vakarų arealo, iš kur išriedėjo baltų, slavų ir germanų (bei tocharų) kalbos ir, trečia, konvergencijos keliu atsiradusios baltų ir slavų kalbų inovacijos tiek morfologijos lygmeniu, tiek fonologijos bei prozodijos ir leksiniu semantiniu lygmeniu dėl baltų ir slavų tautų kaimynystės ir ilgaamžių intensyvių kontaktų bei panašių civilizacijos ir geografijos sąlygų.

Abejotinų rekonstrukcijų ar sugretinimų pasitaiko ir daugiau, taip pat vienas kitas apsirikimas. Gal ir galima s. sl. *azb* atstatyti prolytę \*eg'hom (p. 180), plg. s. indų *ahám* „aš“, bet liet. *ąš* (plg. tarmių ir senųjų raštų *eš*) bei lat. *es* < blt. \*ež tegali būti kilęs iš ide. \*Hég'h<sub>3</sub> su nuliniu vokalizmo laipsniu, egzistavusio greta \*Heg'éh<sub>3</sub> su normaliuoju balsių kaitos laipsniu lotynų ir graikų formose *ego* ir ἐγώ. Nors diftongo *ui* kilmė neišaiškinta, kaip teisingai pastebi O. Poliakovas (p. 217–218), bet tikra tai, kad liet. *lūišas* „luošas“, *kuīnas* „be ragų, baužas“ ir *tuīkti* „svaigti, glumti“ etimologiškai nieko bendra neturi atitinkamai su *lūšis* „Lynx lynx“, *kūnas* „Körper“ ir *tūkti* „fett werden“ (p. 218). Be to, ir Chr. Stangas jų nesieja<sup>15</sup>. *Lūišas*, kaip atrodo, turi ryšį su *lūšas* „luošas“, *lūšinti* „luošinti“, *lušónas* „luošys“, *ap-lūšti* „apluošti“ ir toliau su *lūžas* „luošas“, *kuīnas* gali būti etimologine plotme susijęs su *kuīnas* „geinys, ritmuša“, *kuinis* „lazda, pagalys“ ir toliau per tarpinę formą \*kain- su *keīnis*, *keinys* „lazda, ripkai“ mušti“ (dėl reikšmių ryšio plg. liet. *baužas* „be ragų, buolas“ : lat. *bauzis* „beragis jautis“, *bauze* „lazda, pagalys; audimo staklių velenas...“), o *tuīkti* neabejotinai priklauso šakniai, kurią turi *tvaīkti* „...svaigti, kvaisti“. Pr. *narvytis* „trotzig sein“ (p. 155) iš tikrųjų yra liet. *narvytis* (-ijasi) „užsispyrimą rodyti“ LKŽ VII 564, kuris Prūsų lietuvių raštuose vartojamas vietoj kitų tarmių slavizmo *narāvytis* „t. p.“, todėl nieko bendra neturi su *nóras*. Dėl skirtingos šaknų struktūros liet.

<sup>15</sup> Stang Chr. S. *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo–Bergen–Tromsø, 1966, 72.

*mokėti, laūkas, tolì, sótus*, iš vienos pusės, ir s. sl. *mogę, logę*, rus. *dalb*, s. sl. *syť*, iš antros (p. 108–110), atstovauja skirtingoms šaknims. Dėl skirtingo šaknies vokalizmo taip pat negalima etimologiškai sieti liet. *glodùs* ir lat. *gluds* (p. 109), liet. *brėžti* ir *braukti* (p. 114). Kilmės santykis tarp liet. *nāmas* ir *dimstis* „Hof(raum), Gut“ (p. 109), tiesa, yra neaiškus<sup>16</sup>, bet neatmestina galimybė, kad *namas*, lat. *nams* turi savarankišką šaknį *\*nem-*. S. sl. *trepetati* ir rus. *pryskatb* taip pat geriau nesieti su liet. *drebėti* ir rus. *bryzgatb*, (p.104–105), bet laikyti atskiromis šaknimis<sup>17</sup>.

Liet. *strāzdas*, lat. *strazds* ir sl. *\*drozdъ* žodžio pradžios priebalsių skirtumą (p.104) reikia aiškinti Siebso dėsnio. Liet. *geįsti* neturi *\*-ds-* (p. 100), bet yra sudėtas iš šaknies *geid-* ir bendraties formanto *\*-t(e)i*, todėl morfemų sandūroje yra *\*-dt-* (> *\*-tt->-st-*). P. 94 teigiama, kad *pirštas*, s. sl. *pręstb* turi liet. *š*, sl. *s* iš *\*k'*, o p. 115 jie priskirti prie žodžių, kurie lietuvių kalboje turi *š*, kilusį iš ide. *\*s* po *r*. P. 293 nurodyta, kad *o* kamieno gen. sing. galūnė *\*-ā* (*vilko*, s. sl. *vľbka*) yra iš ide. *\*-ās*, p. 210 t. teisingai įrodinėjama, kad tai senoji abliatyvo galūnė (*\*-ōd*). P. 178–179 yra suomių *paimen* „Hirt“, p. 208 jau teisingai nurodyta *piemen*. P. 179 randame pr. *menshon* „des Fisches“, p. 263 teisingai „des Fleisches“. Pr. *guntwei* nėra 1. Plur. (p. 69). Vietoj liet. *taįyti* (p. 96), pr. *sachis* (p. 101), s. indų *ugnis* (p. 110), liet. *taįytis* (p. 116), lat. *bārti* (p. 141), liet. *sū vienā šviesā* (p. 226), instr. sing. *bādu* (p. 227, išn. 269), gen. dual. *Dvijų karvių* (p. 260. išn. 330) turi būti atitinkamai *taįyti, sackis, āgnis, tausįtis, bārt, sū viēna šviesā, badiū, dvijų kārvių*.

Simas Karaliūnas

## KALBININKĖS SUGRĮŽIMAS

Tamara B u c h . *Opuscula Lithuanica*. Wydł Wojciech Smoczyński, Warszawa, 1998: Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Baltystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 381 p.

Žinoma mūsų germanistė Ina Meiksinaitė neseniai paskelbtuose atsiminimuose apie savo seserį Tamarą Buchienę citavo jos laiško Romoje gyvenusiam monsinjorui Vincentui Mincevičiui ištrauką: „Ir ką gi tas gyvenimas su manimi daro! Juk aš visuomet tik norėjau gyventi Kaune, vaikščioti Nemuno krantais, reikėjo man pušynų, ežerų, tylos, kodėl gi man reikėjo gyventi įvairiuose kraštuose, tarp įvairių žmonių, kalbėti įvairiomis kalbomis ir – šiuo metu – netekti

<sup>16</sup> Freankel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg–Göttingen, 1962, 483.

<sup>17</sup> Фасмер М. *ЭСРЯ* III (1987) 391, IV (1987) 99.